

Тема 3. Морфологічна нормативність фахової мови

1. Морфологічні норми.
2. Поняття «частини мови».
3. Іменник.
4. Прикметник.
5. Займенник.
6. Числівник.
7. Дієслово.
8. Прислівник.
9. Прийменник.
10. Частка.
11. Сполучник.
12. Вигук.

Список використаної літератури

1. Горпинич В. О. Морфологія української мови : підруч. для студ. ВНЗ / В. О. Горпинич. – К. : Академія, 2004. – 336 с. (Альма-матер)*
2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська ; І. Р. Вихованець (ред.). – К. : Пульсари, 2004. – 398 с. – Бібліогр. : с. 391–398. – (Академічна граматики)
3. Сучасна українська літературна мова: підручник. – 6-те вид., стер. / [М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; за ред. М. Я. Плющ]. – К. : Вища шк., 2006. – 430 с.
4. Сучасна українська літературна мова : підручник. – 6-те вид., стер. / [Грищенко А. П., Мацько Л. І., Плющ М. Я., Тоцько Н. І., Уздиган І. М. ; за ред. А. П. Грищенка]. – К. : Вища шк., 1997. – 493 с.
5. Граматика української мови. Морфологія : підручник / Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. – К. : Либідь, 1993. – 336 с.

1. Поняття морфологічних норм

Морфологічні норми – це загальноприйняті правила вживання граматичних форм слів, що вивчає розділ мовознавства – морфологія.

За кожною граматичною категорією закріплена певна система відмінкових закінчень. Так, категорія роду представлена закінченнями -а(я), -о, нульовим в чол.р., -а(я), нульовим в жін.р., -о, -е, -а(я) в сер.р., категорія числа – закінченнями слів певного роду в однині і закінченнями -и, -і, -а(я) у множині. Оформлення граматичних категорій стабілізоване й усталене в українській мові. Інша річ, коли мова йде про варіантність у засобах вираження граматичних категорій. Варіанти на морфологічному рівні представляють собою видозміни форми однієї і тієї ж мовної одиниці у межах певної граматичної категорії, напр., у давальному відмінку – учителю й учителеві.

Морфологічні норми регулюють вибір варіантів граматичної форми висловлювання. Від вибору найдоцільнішої морфологічної форми, особливо коли в мові налічується кілька способів висловлення, залежить смислова точність, логічна послідовність, чіткість, багатство і різноманітність викладу думки. При цьому причиною появи помилок, особливо в офіційно-діловому стилі, є невласливе для нього використання певних морфологічних форм іменників, прикметників, числівників та інших частин мови.

Морфологічні норми літературної мови передбачають правильний вибір граматичної форми слова, зокрема:

- утворення відмінкових форм іменників;
- визначення граматичного роду іменників;
- визначення числа іменників;
- утворення ступенів порівняння прикметників;

- відмінювання числівників;
- утворення особових форм дієслова;
- утворення наказового способу дієслова.

2. Поняття «частини мови»

Частини мови – це лексико-граматичні класи слів, в основу виділення яких покладено морфологічний (наявність/відсутність парадигми відмінювання), синтаксичний (поєднуваність з іншими словами та синтаксична роль) і лексико-семантичний (лексичне та граматичне значення) принципи.

I. Самостійні (мають лексичне значення – відповідають на питання; синтаксичну роль – виступають членами речення):

1. іменник
2. прикметник
3. займенник
4. дієслово (особливі форми – дієприкметник і дієприслівник)
5. числівник
6. прислівник

II. Службові (виконують допоміжну функцію):

1. прийменник (уточнює значення іменних частин мови)
2. частка (є засобом творення граматичних форм та слів)
3. сполучник (служить засобом зв'язку членів речення чи їх частин)

III. Вигук (має значення, оскільки виражають емоції, але воно не є сталим)

Кожна частина має свій набір граматичних категорій.

3. Іменник

Іменник – самостійна частина мови, яка має значення предметності та відповідає на запитання *хто? що?*

Основні граматичні категорії іменника:

- *рід*: чоловічий, жіночий, середній, спільний (*директор*)
- *число*: однина, множина. Щоправда, є іменники, які мають тільки однину (речовинні (*кисень, молоко*), абстрактні (*щастя*), власні назви (*Україна*) тощо) чи множину (що позначають парні предмети (*окуляри*), абстрактні іменники (*жнина, любоці*), власні назви (*Карпати*)). Іменники, що мають множинне значення при граматичній категорії одними називаються *збірними* (*студентство*).

- *Істота – неістота*: залежить від лексичного значення, питання *хто? що?* відповідно

- *відміна*:

I відміна включає іменники чоловічого, жіночого та спільного роду із закінченнями *-а, -я* (*Микита, Ірина, суддя*). Має тверду, м'яку та мішану групи залежно від кінцевого приголосного основи.

II відміна: іменники чоловічого роду закінченням *-о* та нульовим (*Дніпро, директор*), іменники середнього роду із закінченнями *-о, -е, -я*, окрім тих, що мають суфікси *-ат-, -ят-, -ен-* (*село, море, знання*). Має тверду, м'яку та мішану групи залежно від кінцевого приголосного основи.

III відміна: іменники жіночого роду із нульовим закінченням (*любов, мазь, Об*) та іменник *мати*

IV відміна: іменники середнього роду, які при відмінюванні набувають суфіксів *-ат-, -ят-, -ен-* (*дівча, гуся, коліща*)

- *відмінок*

Називний: хто? що?

Родовий: кого? чого?

Давальний: кому? чому?

Знахідний: кого? що?

Орудний: ким? чим?

Місцевий: на кому? на чому

Клична форма: питання відсутнє. Використовується у звертаннях. Мають іменники-назви істот та неістот, що можуть вживатися в уособленому значенні, тільки у формі однини.

Частина іменників, запозичених з інших мов, не має відмінкових закінчень: *метро, кіно, шимпанзе* (іменник *пальто* відмінюється).

- *Загальні – конкретні назви*

- *Власні загальні назви*

Особливості відмінювання іменників:

1. Закінчення іменників II відміни у р.в.одн.

Закінчення *-а, -я* мають іменники з конкретним значенням:

а) назви істот (*програміст, декан*)

б) назви конкретних, чітко окреслених предметів (*стіл*)

в) назви механізмів та їх частин (*комп'ютер, процесор*)

г) назви мір довжини, ваги, часу, грошові одиниці (*кілометра, гігабайта, долара*)

д) назви населених пунктів (*Харкова, Києва*)

е) терміни іншомовного походження, що означають елементи будови чогось, конкретні предмети (*відмінка, атома, радіуса*)

Закінчення *-у, -ю* мають іменники з абстрактним чи узагальненим значенням:

а) назви речовини, маси, матеріалу (*водню, цукру*)

б) назви абстрактних понять (*аналізу, процесу, капіталу*)

в) назви відчуттів (*сумніву, смутку*)

г) назви явищ природи (*вітру, дощу*)

д) назви установ, організацій та їх частин (*університету, факультету*)

е) географічні назви (*Дунаю, Уралу*)

ж) назви будівель, споруд (*вокзалу, поверху*)

з) терміни, що означають процеси, частину площі (*імпульсу, синтезу*)

Частина іменників мають паралельні закінчення (*моста – мосту*); варто звертати увагу на омоніми: *листопада* (місяць) – *листопаду* (процес опадання листя), *тарміна* (слово) – *терміну* (строк).

2. Закінчення іменників II відміни у д.в.одн.

Іменники можуть мати паралельні закінчення *-у, -ю* та *-ові, -еві, -єві*. Єдиної думки щодо диференціації закінчень немає. При нанизуванні однакових відмінкових форм варто вдаватися до варіативності (*ректору Бондаренкові Михайлу Федоровичу*). Аби уникнути двозначності при використанні абстрактних іменників, які мають у р.в. і д.в. однакове закінчення *-у*, у давальному слід вживати інший варіант (*завдання чого? університету; завдання чому? університетові*)

3. Форми знахідного відмінка залежать від категорії істоти-неістоти: іменник, що називає істоту, має форму, аналогічну р.в., іменник-неістота – н.в. (знаходити *кого?* Миколу, але *що?* доказ)

4. Закінчення іменників III відміни в ор.в.одн.

5. Закінчення кличного відмінка

I відміна: закінчення *-о* для іменників твердої групи (*Україно, Миколо*), *-е, -є* для іменників м'якої та мішаної групи (*земле, доле, надіє*), *-ю* для пестливих форм іменників м'якої групи (*матусу, Галю*)

II відміна: закінчення *-у* мають іменники твердої групи, деякі іменники мішаної групи з основою на шиплячий, крім *ж* (*батьку, читачу*); закінчення *-ю* мають іменники м'якої групи (*краю, Василю, Сергію, Ігорю*); *-е* мають деякі іменники твердої групи (*вітре, Петре*), м'якої на *-ець* (*хлопче*) та мішаної (*пісняре, Довбуше*)

III відміна: закінчення *-е* (радосте, любове)

Іменники *IV відміни* кличної форми не мають, її функцію виконує н.в.

Особливості вживання іменників в ОДС

1. Перевага надається абстрактним, неемоційним, однозначним іменникам книжного походження, неприпустиме використання просторічних форм слова (*анонімка, сотка, заліковка, маришутка, авто*).

2. Назви професій, посад, звань (за невеликим винятком) мають форму спільного роду, що збігається з чоловічим (*друкарка, швачка, співачка, балерина, учителька*). Залежні від них слова також узгоджуються в чоловічому роді; якщо ж вказується прізвище чи ім'я й по батькові жінки, яка має названу посаду, звання чи професію, то залежні слова, займенники узгоджуються з прізвищем і мають форму жіночого роду: *професор блискуче виступив – професор Іванова блискуче виступила*.

3. У документах називання людей, як правило, має три компоненти: прізвище, ім'я, по батькові або ж прізвище та ініціали (зазвичай ініціали ставляться перед прізвищем, виняток складають ситуації, коли перед прізвищем вказується звання чи посада).

4. Традиційно офіційне звертання на ім'я та по батькові, можливі звертання на ім'я з використанням іменників ввічливості, шанобливості чи «рольових» слів.

5. При звертанні до особи вживається кличний відмінок. У звертаннях, що складаються з загальної назви та імені, обидва іменники вживаємо у кличній формі (*пане Миколо, панно Інно*). У звертаннях, до складу яких входять імена та імена по батькові, форму кличного відмінка мають обидва слова (*Василію Миколайовичу, Маріно Артурівно*).

6. Не використовують збірні іменники, вони замінюються іменниками у формі множини чи словосполученнями: *студентство – студенти, городяни – мешканці міста*.

7. Указуючи час за роком, іменник треба узгоджувати із числівником, прикметником чи займенником не в М.в. з применником у, а в Р.в. без прийменника: *наступного року* (а не *в наступному році*), *цього тижня*.

8. Іменник після дієслів *повідомляти, сповіщати* має форму зн.в., а не д.в.: *повідомити студента* (а не *студентові*)

9. Пам'ятати:

- одиниці виміру мають паралельну форму в Р.в. мн.: *децибелів/ децибел, ватів/ ват* (але тільки *бітів, джоулів, байтів*);
- речовинні іменники мають форму множини на позначення видів, сортів, типів: *машинні масла, мінеральні добрива, грузинські вина*;
- при відмінюванні враховувати категорію істоти–неістоти у З.в.

4. Прикметник

Прикметник – це частина мови, що виражає ознаку предмета і відповідає на питання **який? чий?** (*зелений, мудрий, сміливий*).

Прикметники виражають ознаку:

- запаху (п'яний, запашний);
- кольору (білий, зелений);
- віку (старенький, давній);
- розміру (величезний, середній);
- матеріалу (діамантовий, дерев'яний);
- якості (твердий, гнучкий);
- приналежності (зятів, сестрин);
- простору (далекий, близький);
- часу (ранній, вчорашній);
- внутрішні властивості (добрий, щедрий);
- зовнішні прикмети (смаглий, чепурний);
- ознаки за відношенням до місця (міський, районний).

У реченні прикметник найчастіше виступає як **означення**, що є його основною синтаксичною роллю. Наприклад: *Над лісом раптом запанувала абсолютна тиша* (прикметник абсолютна — означення).

Прикметники поділяються на:

1. Якісні — відносні — присвійні.

2. Повні — короткі.

За характером ознаки, яку вони виражають, морфологічними і словотворчими особливостями прикметники поділяються на **якісні, відносні і присвійні**:

- якісні — велика, духмяне, опуклий, гарячі;
- відносні — дерев'яні, військова, приміський;
- присвійні — сестрин, вчителів, заяча, мамин.

Виділяються також проміжні групи прикметників, що поєднують присвійне і відносне значення:

- присвійно-якісні — ластів'яче, дівоча, орлиний;
- відносно-якісні — творчий, срібна, вишневе.

ЯКІСНІ ПРИКМЕТНИКИ

Якісні прикметники виражають такі ознаки предмета, що **можуть виявлятися більшою чи меншою мірою** (*хоробрий, теплий, довгий*).

Найголовнішою граматичною ознакою якісних прикметників є їх здатність утворювати форми ступенів порівняння.

Граматичні ознаки, що відрізняють якісні прикметники від присвійних:

- **приєднують прислівник із значенням міри або ступеня вияву ознаки** (мало, надто, надзвичайно, трохи): відомий — *трохи відомий, мало відомий*;
- **вступають у антонімічні відношення**: свіжий — *черствий*, великий — *малий*;
- **утворюють якісно-означальні прислівники або іменники з узагальненим значенням прикмети**: чуйний — *чуйно*; добрий — *добро*;
- **утворюють ступені порівняння**: білий — *біліший, найбіліший*;
- **за допомогою суфіксів зменшеності і збільшеності та префікса пре-** утворюють **похідні прикметники**: *тонкий* — *тонесенький, тонюсінкий*; здоровий — *прездоровий*;
- **окремі прикметники можуть мати коротку форму** (*ясен, весел, невен*).

ВІДНОСНІ ПРИКМЕТНИКИ

Відносні прикметники виражають ознаку предмета опосередковано — через відношення до іншого предмета, явища, дії або стану (*туманний ранок, працююча людина, земляний вал*).

Відносні прикметники виражають ознаки:

- **за призначенням предмета** (*підйомний кран, читальна зала*);
- **за належністю організації чи установі** (*міська адміністрація, військова частина*);
- **за матеріалом** (*дерев'яний будинок, залізні двері*);
- **за просторовими і часовими ознаками** (*прикордонний край, приміський вокзал*);
- **за відношенням до вимірів предметів** (*п'ятипроцентна позика, сорокаградусний мороз*).

ПРИСВІЙНІ ПРИКМЕТНИКИ

Присвійні прикметники вказують на належність предмета кому-небудь і відповідають на питання **чий? чия? чие?**

Найчастіше присвійні прикметники виражають **належність предмета певній людині або (рідше) тварині** (*мамина казка, Сергіїва шапка, собача шкіра*). Але інколи, у випадку уособлення неживих предметів, можуть вживатися прикметники з присвійним значенням, похідні і від назв неістот (*сонячна мати-земля*).

Присвійні прикметники творяться:

- від назв людей за допомогою суфіксів -ів (їв), -ин (-їн): *товаришів, Сергіїв, братів*;
- від назв тварин за допомогою суфіксів -ач (-ий), -яч (ий), ин (-ий), їн (-ий): *орлине крило, заячий хвіст*;

- в деяких прикметниках, похідних від назв тварин, виступають суфікси -ин, -їв: зозулине дитя, соловейкова пісня.

Присвійні прикметники, утворені від назв людей, у називному і знахідному відмінках мають коротку форму (*Павлів, синів, батьків*), а прикметники, похідні від назв тварин, мають повну форму (*собачий, коров'ячий*).

Вживаючись у переносному значенні, відносні і присвійні прикметники можуть переходити в розряд якісних: *срібний перстень (відн.) — срібний голос (якісн.)*

ПРИСВІЙНО-ВІДНОСНІ ПРИКМЕТНИКИ

На відміну від присвійних прикметників, що виражають належність індивідуальній особі (істоті), **присвійно-відносні прикметники вказують на більш узагальнену віднесеність** (*орлина сім'я, журавлиний ключ*).

Присвійно-відносні прикметники **творються від назв людей, зрідка- від назв тварин** за допомогою суфіксів -ськ (ий), -цьк (ий).

Присвійно-відносні прикметники **можуть відповідати як на питання чий? чия? чий? чия?**, так і на питання **який? яке? які?** (*ластів'яче гніздо (яке? і чий?), дівочі уста (чий?)*).

Усі присвійно-відносні прикметники виступають тільки в повній формі. Присвійно-відносні прикметники можуть поступово набувати значення якісних прикметників. Такі прикметники виділяються в окрему групу присвійно- якісних (*дідівські закони, заяча душа, вовчий апетит*).

З таким же значенням виступають прикметники в стійких фразеологічних сполученнях (*Прометеев вогонь, лебедина пісня, куряча сліпота*).

Присвійно-якісні прикметники, переходячи в розряд якісних, набувають граматичних ознак, властивих якісним прикметникам. Деякі з них набувають здатності сполучатися з кількісно- означальними прислівниками (*просто собачий холод, винятково дружня розмова*).

Від цих прикметників суфіксально-префіксальним способом творяться означальні прислівники (*по-батьківськи, по-ведмежому, по-материнському*).

ВІДНОСНО-ЯКІСНІ ПРИКМЕТНИКИ

Відносні прикметники можуть переходити в розряд якісних. Багатозначні слова своїм прямим значенням можуть лишатися в розряді відносних, а на основі переносних значень поступово створюються якісні прикметники, які на сучасному етапі ще сприймаються як похідні.

Так, наприклад, назви ознак предметів за різними відношеннями (*малиновий напій, буяковий корінь*) можуть вживатися і як назви кольорів, що сприймаються безпосередньо (*малиновий стяг, буяковий рум'янець*).

Багато **назв кольорів віддавна сприймалися як відносні прикметники** (*срібна ложка і срібна голова (сива)*).

Деякі відносно-якісні прикметники мають ознаки якісних прикметників. Наприклад, прикметники картинний, діловий, творчий можуть утворити вищий і найвищий ступені порівняння або синтаксично означатися кількісними словами занадто картинний, більш діловий, найбільш творчий.

Такі прикметники можуть ставати твірними основами іменників з абстрактними значеннями (*картинність, творчість*) або **прислівників** (*картинно, мирно, творчо*).

ПОВНІ ТА КОРОТКІ, ТВЕРДІ ТА М'ЯКІ ПРИКМЕТНИКИ

В сучасній українській мові вживаються переважно **повні прикметники**.

Лише незначна кількість прикметників чоловічого роду поряд із загальноновживаною повною формою має коротку (незмінну) форму (*зелен, повен, красен, винен, рад*).

За кінцевим приголосним основи — твердим чи м'яким — приголосні поділяються на **прикметники твердої і м'якої груп**:

- тверда група — *вразливий, сестрин, певен, чистий*;
- м'яка група — *майбутній, хатній, завтрашній, ранній*.

До твердої групи належать:

- прикметники, основа яких закінчується на твердий приголосний (*вразливий, добрий, прекрасний*);
- всі присвійні прикметники (*Наталчин, батьків, тещин*);
- короткі форми прикметників (*годен, рад, жив*).

До м'якої групи належать:

- якісні і відносні прикметники з основою на м'який н, перед яким стоїть ще один приголосний: *майбутній, новітній, останній*;
- прикметники, які у називному відмінку однини мають закінчення -ій (-я, -є): *безкрайї, колишня, художнє*;
- прикметники на -шній, -жній, що утворені від прислівників: *внутрішній, справжній, синій, матерній (частіше материн) та інші*.

Повні прикметники поділяються також на дві форми: **стягнену і нестягнену**.

1. Стягнені форми є загальновживаними (*синя, синє, сині*).
2. Нестягнені форми прикметників (лише жіночого і середнього роду) можливі у називному і знахідному відмінках однини і множини (*синя, синє, сині*). Найчастіше вони зустрічаються в народній поезії та етнографії.

МОРФОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ ПРИКМЕТНИКА

1. Рід:

чоловічий — *лебединий, добрий*;
жіночий — *кімнатна, кмітлива*;
середній — *дівоче, веселе*.

2. Число:

однина — *гарний, гарна, гарнє*;
множина — *гарні*.

3. Відмінок:

називний — *золотий*;
родовий — *золотого*;
давальний — *золотому*;
знахідний — *золотий (золотого)*;
орудний — *золотим*;
місцевий — *(на) золотому*;

Зміна прикметника за родами та числами залежить від форм іменника, з яким він узгоджується (*веселий хлопчина — весела дівчина — веселе свято — веселі діти*).

Особливості вживання в офіційно-діловій стилі (ОДС)

1. Переважають книжні загальновживані однозначні емоційно нейтральні прикметники: *нейтральний, балансовий, регіональний*.
2. Прикметники не виконують роль епітетів, а несуть інформацію, зумовлюють стислість тексту.
3. Із трьох розрядів прикметника (якісні, присвійні, відносні) не вживаються присвійні прикметники (вони замінюються іменниками). Виняток становлять присвійні прикметники, що входять до складу термінів і фразеологізмів: *адамове яблуко, базедова хвороба, бертолетова сіль, авгієві стайні*.
4. Широко використовуються ступені порівняння якісних прикметників, а також прикметники, велика міра якості яких передається за допомогою префіксів *пре-, все-, над-, за-, ультра-, архі-, гіпер-*. Але неприпустиме передавання міри якості словами *дуже, вкрай, самий, занадто, трохи, ледь* та ін. і суфіксами *-уват-, -ав-, -езн-, -анн-, -енн-*.
5. Не вживаються короткі прикметники: *повен, красен, ясен*.

5. Займенник

Займенник – це самостійна змінна частина мови, яка лише вказує на предмети, їхні ознаки або кількість, не називаючи їх, і відповідає на питання *хто? що? який? чий? скільки? котрий?*

Займенник уживається в мові замість іменника, прикметника та числівника і виконує синтаксичну роль у реченнях тих самих членів речення, що й іменники, прикметники та числівники (докладніше у розділі «Синтаксис»). Займенники уживаються у мовленні, щоб уникнути повторення тих самих слів у реченні; вони також пов'язують зміст окремих речень, роблять їх зрозумілими.

Початкова форма займенника – називний відмінок; для займенників прикметникової форми – чоловічий рід, називний відмінок однини.

Розряди займенників за значенням

1. Особові.

	Однина	Множина
I особа	<i>я</i>	<i>ми</i>
II особа	<i>ти</i>	<i>ви</i>
III особа	<i>він, вона, воно</i>	<i>вони</i>

1. Зворотний (себе).

2. **Питальні** (*хто? що? який? чий? скільки? котрий?*). Уживаються тільки на початку у питальних реченнях. Їх легко запам'ятати, якщо знаєш питання іменника, прикметника та числівника.

3. **Відносні** (*хто, що, який, чий, скільки, котрий*). Уживаються тільки для поєднання простих речень у складне. На відміну від питальних відносні займенники уживаються тільки у складних реченнях.

Питальні	Відносні
• <i>Хто</i> написав цей твір? • <i>Скільки</i> зірок на небі? • 3. Перебендя, старий, сліпий, <i>хто</i> його не знає? • <i>А що</i> даліше спіткається? • Все розберіть та й спитайте тойді себе: <i>що</i> ми? <i>чий</i> сини? <i>яких</i> батьків? <i>ким</i>? За <i>що</i> закуті?	• Той, <i>хто</i> написав цей твір, мав талант. • Не відомо досі, <i>скільки</i> зірок на небі. • А <i>хто</i> грає, того знають і дякують люде. • Побачите, <i>які</i> будуть жнива. • Слава... не поляже, а розкаже, <i>що</i> діялося в світі... (Із творів Т.Шевченка).

Запам'ятайте!

В українській мові відносний займенник *що* збігається за написанням і звучанням зі сполучником *що*, який також з'єднує залежне речення з головним у складному. Як же їх розрізнити? Це робиться просто.

Якщо ми можемо слово *що* замінити синонімічним йому *який*, то це займенник. Коли ж така заміна неможлива, то *що* – сполучник.

Порівняйте!

що – відносний займенник	що – сполучник
<i>Вона так гарно намалювала сімейку грибів-боровиків, що(які) стали в коло на лісовій галявині (В. Чухліб).</i>	<i>І знали ми, що слави нам не буде. (І.Франко)</i>

Заперечні (ніхто, ніщо, ніякий, нічий, ніскільки, нікотрий + жодний). Їх також легко запам'ятати, якщо знати питання іменника, прикметника та числівника і додати до них *ні*.

4. **Неозначені** (їх легко утворити, якщо до *хто, що, який, чий, скільки, котрий* додати одну із часток **будь-, -небудь, казна-, хтозна-, абн-, де-, -сь**): *будь-хто, що-небудь, казна-скільки, хтось, абиякий, дехто*.

Зверніть увагу! Частки **будь-, -небудь, казна-, хтозна-, абн-, де-, -сь** додаються до *хто, що, який, чий, скільки, котрий*. В іншому разі мова йтиме про прислівник. **Порівняйте!** *Будь-хто (займенник) – будь-де (прислівник), деякий (займенник) – деколи (прислівник).*

Пам'ятайте!

1. Частки **будь-, -небудь, казна-, хтозна-, бозна-** пишуться через дефіс: *бозна-який, чий-небудь*.

2. Частки **абн-, де-, -сь** пишуться разом зі словом: *чийсь, абихто, деякий*.

3. У **непрямих** відмінках, коли між частками (префіксами, суфіксами) і **заперечними** та **неозначеними** займенниками стоять **прийменники**, всі три слова пишуться **окремо**: *ніхто – ні у кого, ніякий – ні з яким, будь-хто – будь з ким, абихто – абн з чим. Але!* Можливі варіанти: у *деяких – де в яких, на деякого – де на кого, де з чим – з дечим, будь у кого – у будь-кого, у будь-якому – будь у якому*.

4. **Присвійні** (їх легко утворити від особових + *свій*): *я – мій, ми – наш, ти – твій, ви – ваш, він, воно – його, вона – її, вони – їхній*.

5. **Вказівні** (*той, цей, такий, стільки*).

6. **Означальні** (*весь, сам, самий, всякий, кожний, інший*).

Займенники **змінюються**, але **по-різному**. За **відмінками** змінюються займенники, **співвідносні** з іменниками та кількісними числівниками, за **родами, числами, відмінками** – **співвідносні** із прикметниками та порядковими числівниками, в **особових** займенниках визначається **особа**, а у *він, вона, воно – рід*.

Зверніть увагу! Для виявлення ввічливого, пошанного ставлення до співрозмовника в українській мові займенники *ти, твій* замінують займенниками *Ви, Ваш* у звертаннях до однієї особи. **Ці займенники пишуться з великої літери**: – *Привіт, Насте Василівно, Вам свого школяра. Може, і з нього буде якийсь толк (Михайло Стельмах).*

Відмінювання займенників

Особові та зворотний займенники

	I особа		II особа + себе		III особа		
Н.	я	ми	ти (-)	ви	він, воно	вона	вони
Р.	мене	нас	тебе (себе)	вас	його (нього)	її (неї)	їх (них)
Д.	мені	нам	тобі (собі)	вам	йому	їй	їм
З.	мене	нас	тебе (себе)	вас	його (нього)	її (неї)	їх (них)

О.	мною	нами	тобою (собою)	вами	ним	нею	ними
М.	(на) мені	(на) нас	(на) тобі (собі)	(на) вас	(на) ньому, нім	(на) ній	(на) них

Зверніть увагу!

1. У непрямих відмінках особові займенники мають іншу основу, ніж у називному.
2. Зворотний займенник *себе* не має форми називного відмінка. Він змінюється як особовий займенник *ти*, починаючи з родового відмінка.
3. Займенники **третьої особи** в родовому, знахідному, місцевому відмінках з **прийменниками** мають приставний звук *н* (у *нього, над ним*), а в орудному відмінку звук *н* вживається завжди (*нею, ним*).
4. Якщо займенники *його, її, їх* вживаються як присвійні (чий? чия? чий?), то вони не змінюються і не мають початкового *н* (*його твір, його твору, його твором*).
5. Перед займенником *мною*, що починається збігом двох приголосних, для милозвучності вимови прийменники *над, з, під, перед* вживаються з голосним *і*: *зі мною, наді мною*.

Питальні та відносні займенники

Н.	чий, чие	чия	чий	хто	що	скільки
Р.	чийого	чией	чийх	кого	чого	скільких
Д.	чийому, чиему	чийй	чийм	кому	чому	скільким
З.	чий, чийого, чие	чию	чий, чийх	кого, хто	що, чого	скільки, скільких
О.	чийм	чиейю	чийми	ким	чим	скільким
М.	(на) чийому, (на) чиему, (на) чийм	(на) чийй	(на) чийх	(на) кому	(на) чому	(на) скільких

Заперечні та неозначені займенники

Присвійні					Вказівні					
Н.	мій	моє	моя	мої	той	цей	та	ця	ті	ці
Р.	мого	мого	моєї	моїх	того	цього	тієї	цієї	тих	цих
Д.	моєму	моєму	моїй	моїм	тому	цьому	тій	цій	тим	цим
З.	мій, мого	моє	мою	мої, моїх	той, того	цей, цього	ту	цю	тих	цих
О.	моїм	моїм	моєї	моїми	тим	цим	тією	цією	тими	цими
М.		(на) моєму,	(на) моїй	(на) моїх	(на) тому	(на) цьому	(на) тій	(на) цій	(на) тих	(на) цих

		моїм								
--	--	------	--	--	--	--	--	--	--	--

Зверніть увагу!

1. За зразком займенників *мій* (*моя, моє, мої*) відмінюються і *твій, свій*.
2. Займенники *наш, ваш* відмінюються, як прикметники **твердої** групи, їхній – **м'якої**.
3. Займенники *те, це* змінюються, як займенники *цей* (крім називного та знахідного відмінків).
4. Вказівний займенник *стільки* відмінюється за відмінками, як *скільки*.
5. Займенники *який, яка, яке, які, котрий, котра, котре, котрі* + означальні (крім *весь (увесь), вся, всі*) відмінюються, як прикметники **твердої** групи; *весь (увесь), вся, всі* змінюються, як прикметники **м'якої** групи.
6. При відмінюванні **неозначених** та **заперечних** займенників частки залишаються незмінними, відмінюються ж частини *хто, що, який, чий, скільки, котрий*: *будь-хто, будь-кого, будь-кому, будь-ким...*

Стилістичні функції займенників у мові

Роль займенників у реченні	Приклади
Використовуються як один з важливих засобів зв'язку між реченнями в тексті. Вони: а) повторюють сказане попередньо, акцентуючи на цьому увагу; б) замінюють іменники, прикметники, числівники, уникаючи повторень одних і тих же слів; в) узагальнюють сказане у попередньому реченні чи частині речення.	а) <i>Думи мої, думи мої, Лихо мені з вами...</i> (Т. Г. Шевченко) б) <i>Поклала мати коло хати Маленьких діточок своїх, Сама заснула коло їх.</i> б) <i>Не віриться Ігоркові, що їхня річка Кононоп була повноводою. Зараз у ній горобцеві по коліна</i> (А.Давидов). в) <i>Затихло все</i> (Т.Г.Шевченко). в) <i>І цей увесь світ тріпоче-міниться в моїх очах і віддаляє та й віддаляє лебедів</i> (М. Стельмах).

Особливості вживання в ОДС

1. Оскільки не виражають конкретного значення, а виступають у ролі заміників членів речення, обережно вводити у текст: по можливості уникати, коли це необхідно, слід робити уточнення займенників. Використання чи невикористання займенників часто змінює тональність ділових текстів: підсилює чи пом'якшує категоричність висловленої думки.
2. Категорично не вживаються неозначені займенники (*абихто, казна-хто, будь-що*), із суфіксами зменшеності (*такесенький*), усічені форми (*на моїм, у тім*). Варто уникати займенників *усі, свій*.
3. Слід уникати вживання займенників *він, вона, вони* у присутності тих, про кого йде мова, а називати на ім'я чи вживати рольові слова.
4. Займенник *ви* вживається у звертанні до особи для підкреслення поваги, подекуди пишеться з великої літери.
5. В офіційно-ділових документах, що пишуться від імені установи, підприємства, займенник *ми* випускається, оскільки його значення передається закінченням дієслів: *надсилаємо*. Можлива форма від 3 особи: *дирекція просить*.
6. Уживання займенника *я* дуже обмежене, у науковому та публіцистичному стилях замінюється *ми*.
7. Уникають займенників, коли інші частини мови (як правило, закінчення дієслова) уже виражають їх значення.
8. Уникають багатозначності у вживанні займенників.

6. Числівник

Числівник називає кількість предметів (*два, три*) або порядок їх при лічбі (*другий, третій*) і відповідає на питання *скільки? котрій?* У мовленні вживається тільки з іменниками.

За значенням числівники поділяються на **кількісні** і **порядкові**.

Розряди числівників за значенням	
кількісні (скільки?)	власне кількісні: <i>один, два, п'ять, тисяча;</i>
	збірні — вживаються з назвами осіб чоловічого роду, з назвами малих істот та з множинними іменниками: <i>двоє (хлопців), троє (гусят), п'ятеро (дверей), двадцяттеро;</i>
	дробові: <i>одна друга, п'ять десятих, півтора;</i>
	неозначено-кількісні — вказують на приблизну кількість предметів: <i>кілька, кількасот, багато;</i>
порядкові (котрій?)	позначають порядок предметів при лічбі: <i>перший, двадцятий, сотий.</i>

За будовою числівники бувають:

а) **прості** (мають одну основу): *один, п'ять, сорок, сто;*

б) **складні** (мають дві основи і пишуться разом): *п'ятдесят, дев'ятсот;*

в) **складені** (пишуться двома і більше словами): *двадцять один, п'ять десятих.*

Кількісні числівники (крім **один** і **два**) змінюються лише за відмінками: *три — трьох, трьом, трьома...*

Числівник **один** змінюється за родами, числами й відмінками: *один, одна, однієї, одних.*

Числівники **два, півтора, обидва** мають також форму жіночого роду: *дві, півтори, обидві.*

Порядкові числівники, як і прикметники, змінюються за:

а) родами: *перший — перша, перше;*

б) числами: *перший — перші, другий — другі;*

в) відмінками: *перший — першого, першому, першим...*

Числівник **півтора, півтори** не змінюється, розрізняється лише чоловічий (середній) і жіночий рід: *у півтора кілограмах, з півтори гривнями.*

Особливості вживання числівників в ОДС:

1. Уживаються тільки книжні числівники: *п'ятсот грамів, 0,5л, 500мл* (а не *півлітра*), *два (пара), десять (десяток), 1грн 50к.* (*півтори гривні*).

2. Прості кількісні числівники, які називають однозначне число (без вказівки на одиниці виміру), в запису відтворюються словом, а не цифрою: *п'ять замовлень (5кг), два-три місяці.*

3. Складні та складені числівники записують цифрами, окрім випадків, коли вони стоять на початку речення. Багатозначні цифрові числа розбиваються на класи за допомогою пропусків: *20 876 123*. Не розбивають на групи цифри в номерах (після №), у марках механізмів, у нормативних документах.

4. Коли перераховують кілька порядкових числівників, записаних арабськими цифрами, то літери на позначення одиниць виміру треба ставити лише після останнього: *пакунки на 5, 8 та 10 кг.*

5. Вживається обмежена кількість числівників, що позначають приблизне число (нечасте їх використання здійснюється за допомогою слів *більше, менше, до, понад* або через вказівку меж): *500-900* (а не *кількасот*), *понад сімсот* (*сімсот із лишком*), *біля тисячі* (*до тисячі*).

6. У доповідях та звітах уникають уживання простого дробу. По можливості варто замінити: *половина, третина, чверть*. Але при протиставленні та при спеціальному наголошуванні вживають форму дробових числівників.

7. У цифровому позначенні перевага надається арабським цифрам за винятком рубрикації тексту.

8. Словами пишуться однозначні числівники на позначення часових меж та складні і складені числівники на початку речення: *дві години, шостий тиждень*.

9. Ступінь точності числовий значень величин, що наводяться в документі, має забезпечувати найбільшу їх інформативність, при цьому треба слідувати за однаковим ступенем точності однотипних величин: *довжина заготовок 1,50; 1,75; 2,00 см*.

10. Обмежено вживаються збірні числівники.

11. Порядковий числівник *другий* вживається на позначення порядку (*перший, другий...*) або коли йдеться про два чи пару (*одна рука..., друга...*). В інших випадках послуговуємося займенником *інший*.

Визначення часу:

который час котра година

в котором часу о котрій годині, на котру годину

девять часов дев'ята година

двадцать перша година

в девять часов о дев'ятій

о двадцать першій

половина шестого пів на шосту

без пятнадцати семь за четверть сьома

четверть до сьомої

без двадцати одиннадцать за двадцать хвилин одинадцята

двадцать хвилин до одинадцяті

пятнадцать минут шестого четверть на шосту

четверть по п'ятій

десять минут шестого десять хвилин на шосту

десять хвилин по п'ятій

с двух до трёх з другої до третьої

до двенадцати до дванадцяті години

после десяти після десятої

7. Дієслово

Дієслово- це частина мови, яка означає дію або стан предмета і відповідає на питання ***що робити? що зробити? що робиться з предметом? у якому стані він перебуває?*** (*ходив, співатиме, займатися, буду їсти, заробляю*).

У реченні дієслово найчастіше виконує функції присудка або частини складеного присудка (*він **розповів** все, що знав; ніч **здавалася** днем*).

Дієслово може означати:

- процес мислення (*аналізувати, думати, розмірковувати*);
- процес мовлення (*радити, говорити, розмовляти*);
- конкретну фізичну дію (*йти, будувати, вчитися*);
- переміщення у просторі (*бігти, їхати, йти*);
- сприйняття органами чуття (*нюхати, бачити, чути*);
- бажання (*воліти, хотіти, бажати*);
- стан, у якому перебуває особа або предмет (*спати, стояти, журитися*);
- ставлення особи до когось чи чогось (*поважати, любити, шанувати*);
- зміни (*розквітати, старіти, молодіти*).

СИНТАКСИЧНІ ОЗНАКИ ДІЄСЛОВА

У реченні прикметник найчастіше виступає як **означення**, що є його основною синтаксичною роллю (напр., у реченні *Над лісом раптом запанувала абсолютна тиша* прикметник *абсолютна*- означення).

Значно рідше прикметник виступає як **іменна частина складеного присудка** (*Яка важка у вічності хода!* (Л. Костенко)).

РОЗРЯДИ ДІЄСЛІВ ЗА ЗНАЧЕННЯМ

Дієслова поділяються на:

1.	перехідні- неперехідні
2.	як окремий розряд серед неперехідних дієслів- зворотні дієслова

ПЕРЕХІДНІ ТА НЕПЕРЕХІДНІ ДІЄСЛОВА

За своїм значенням і відношенням до різних частин мови дієслова поділяються на дві групи: *перехідні і неперехідні*:

дієслова	приклади
перехідні	<i>відвідати друга, купити картоплю</i>
неперехідні	<i>сидіти, стояти, готуватися, їхати</i>

Перехідні дієслова означають дію, що переходить або спрямована на предмет, що виражений іменником або займенником (*налити води, виконувати вправи, не читати книгу*).

Предмет, на який спрямована дія, звичайно стоїть:

- у знахідному відмінку без прийменника (*написати лист, намалювати портрет*);
- у родовому відмінку:
- якщо перед дієсловом є заперечна частка *не* (*не написати листа, не намалювати портрета*);
- якщо дія переходить не на весь предмет, а лише на його частину (*привезти піску, випити молока*).

Неперехідні дієслова означають дію, що прямо не переходить на предмет (підготуватися до іспиту, їхати у метро). Такі дієслова не вимагають додатка (*бігти, заплакати*).

Деякі дієслова можуть бути як перехідними, так і неперехідними (*зустрічати друзів і зустрічатися з друзями*).

ЗВОРОТНІ ДІЄСЛОВА

До неперехідних дієслів належать також всі дієслова з суфіксом **-ся (-сь)**:

дієслова	приклади
зворотні	<i>радитися, одягатися, купатися, милуватися, вимитися, боятися</i>

Ці дієслова виділяються в окремий розряд- **зворотні дієслова**.

МОРФОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ ДІЄСЛОВА

Дієслово має такі морфологічні ознаки:

вид:		
доконаний	заробив, перевів, співають, бажає	
недоконаний	заробляв, переводить, співали, бажала	
рід:		
	у минулому часі	в умовному способі
чоловічий	працював	засліпив би
жіночий	працювала	засліпила б
середній	працювало	засліпило б
число:		
однина	малював, малювала, малювало	
множина	множина: малювали	
спосіб:		
дійсний	працюю, сказали, летить, прийде	
умовний	ходила б, вживав би, поспішали б	
наказовий	напишіть, ходіймо, хай зайде	
час:		
минулий	знаходив, знаходила, знаходили	
теперішній	знаходжу, знаходимо. знаходите	
майбутній		

	<i>знайду, буду знаходити, знаходитиму</i>
особа:	
у теперішньому часі	
однина	<i>я знаходжу</i>
1-а особа	<i>ти знаходиш</i>
2-а особа	<i>він (вона, воно) знаходить</i>
3-а особа	<i>ми знаходимо</i>
множина	<i>ви знаходите</i>
1-а особа	<i>вони знаходять</i>
2-а особа	
3-а особа	
у майбутньому часі:	
однина	<i>я знайду</i>
1-а особа	<i>ти знайдеш</i>
2-а особа	<i>він (вона, воно) знайде</i>
3-а особа	<i>ми знайдемо</i>
множина	<i>ви знайдете</i>
1-а особа	<i>вони знайдуть</i>
2-а особа	
3-а особа	
в умовному способі:	
однина	<i>я знайшов би</i>
1-а особа	<i>ти знайшов би (знайшла б, знайшло б)</i>
2-а особа	<i>він знайшов би, вона знайшла б,</i>
3-а особа	<i>воно знайшло б</i>
множина	<i>ми (ви, вони) знайшли б</i>
1, 2, 3-а особи	

Дієслово утворює форми:

дієвідмінювані	способів: - дійсного- <i>веде (вів, буде вести)</i> - умовного- <i>вів би (вела б, вели б)</i> - наказового- <i>веди (ведіть), хай веде</i>
відмінювані	- дієприкметник теперішнього часу: <i>ведучий</i> ; минулого часу: <i>ведений</i>
незмінювані	- неозначена форма дієслова (інфінітив): <i>вести</i> - дієприслівник: <i>ведучи</i>

ВИДИ ДІЄСЛІВ

Вид- одна з найважливіших ознак дієслова. За цією ознакою дієслова поділяються на *доконані* і *недоконані*:

доконані	<i>помити підлогу, приготував уроки, поїду</i>
недоконані	<i>мити підлогу, готую уроки, буду їхати</i>

Дієслова **доконаного виду** означають завершену дію і відповідають на питання *що зробили? що зробив? що зроблю?*

Дієслова **недоконаного виду** означають незавершену дію і відповідають на питання *що робити? що роблю? що буду робити?*

Дієслова доконаного виду утворюються із дієслів недоконаного виду за допомогою:

- префіксів (*писати- написати, грати- зіграти*);
- суфіксів (*зітхати- зітхнути, кричати- крикнути*);
- наголосу (*розкидати- розкидати*);
- чергування звуків: *сидіти- сісти (и- і), скакати- скочити (к- ч)*;
- різних основ (*ловити- піймати, брати- взяти*).

Дієслову одного виду переважно відповідає дієслово іншого виду. Такі дієслова утворюють **видові пари**:

дієслово	дієслово
----------	----------

недоконаного виду	доконаного виду
<i>писати</i>	<i>написати, дописати</i>
<i>робити</i>	<i>зробити</i>
<i>казати</i>	<i>сказати</i>
<i>іти</i>	<i>прийти</i>
<i>програмувати</i>	<i>запрограмувати</i>

Одновидові дієслова - це дієслова, які можуть бути або лише доконаного, або лише недоконаного виду.

Так, напр., дієслова *надивитися, розгніватися, розговоритися, натерпітися, напрацюватися* мають лише доконаний вид; дієслова *прагнути, гордувати, імпонувати* мають лише недоконаний вид.

Двовидові дієслова - це окремі дієслова, переважно іншомовного походження, що поєднують у собі значення як доконаного, так і недоконаного виду (*телеграфувати, гарантувати, воєнізувати, веліти, женити*).

СПОСОБИ ДІЄСЛІВ

Дієслова можуть вживатися у **дійсному, умовному чи наказовому способі**. Спосіб дієслова вказує на відношення дії до дійсності:

дійсний спосіб	<i>іду, йшов, буду іти</i>
умовний спосіб	<i>йшов би, пішов би</i>
наказовий спосіб	<i>іди, нехай іде</i>

Дійсний спосіб дієслова означає дію, яка відбувалася, відбувається чи буде відбуватися (*ходив, люблю, одягатимеш*).

Дієслова дійсного способу змінюються за часом (*грав- граю- гратиму*) і можуть вживатися із заперечною часткою **не** (*не ходитиму, не гріє, не називатиму*).

Дієслова дійсного способу змінюються за часами, числами і особами (у теперішньому і майбутньому часах) та за родами (у минулому часі).

Умовний спосіб дієслова означає дію бажану або можливу за певних умов (*полетіти б, казала б*).

Дієслова умовного способу утворюються від дієслів минулого часу за допомогою частки **б** (після голосних: *привезла б, співала б*) або **би** (після приголосних: *намалював би, підібрав би*), які завжди пишуться окремо і можуть стояти як безпосередньо після дієслова, так і після інших частин мови (*якби дали мені скуштувати хоча б одну крапельку цього чарівного напою*).

Дієслова умовного роду змінюються за числами (*малював би- малювали б*), а в однині- і за родами (*малював би □ малювала б □ малювало б*).

Наказовий спосіб дієслова через наказ, прохання, побажання чи пораду закликає до виконання дії (*приходь, навчайся, привітай*).

Дієслова наказового способу не мають форм часу, але змінюються за особами в однині і множині: в однині вони мають форму 2-ої особи (*стань*), а в множині- 1-ої і 2-ої (*станьте, станьмо*).

	однина	множина
1-а особа	<i>сиди, ночуй</i>	<i>сидімо,ночуймо</i>
2-а особа		<i>сидіть, ночуйте</i>

2- особа однини має закінчення **-и** (*сиди, веди, сади*) або чисту основу (*ляж, зіграй, святкуй*); 1-а особа множини має закінчення **-імо** (рідше **-ім**), **-мо** (*зіграймо, ведімо, святкуймо*), 2-а особа множини- **-іть (-іте)**, **-те** (*зіграйте, ведіть, святкуйте*).

Спеціальної форми 3-ої особи наказовий спосіб не має. Для того, що б передати наказ або прохання у 3-й особі, вживаються частки **хай (нехай)** і форма 3-ї особи дійсного способу (*хай працюють; нехай завжди буде сонце*).

ЧАСИ ДІЄСЛІВ

Дієслова можуть вживатися у **минулому, теперішньому чи майбутньому часі**. Час дієслова вказує на те, коли відбувалася, відбувається чи буде відбуватися дія:

минулий час	<i>дерево росло, дерево виросло</i>
теперішній час	<i>росте дерево, дерево підростає</i>
майбутній час	<i>дерево виросте</i>

Минулий час означає дію, яка колись відбувалася або вже відбулася.

Теперішній час означає дію, яка відбувається в час мовлення або постійно.

Майбутній час означає дію, яка відбуватиметься у майбутньому.

Дієслова минулого часу змінюються за числами (*хотів, хотіли*), а в однині і за родами (*хотів, хотіла, хотіло*). Вони можуть бути як доконаного (*покохав, приїхав*), так і недоконаного виду (*кохав, їхав*).

У чоловічому роді виступає суфікс **-в-** (*ходив, гуляв*) і нульове закінчення або немає суфікса і нульове закінчення (*віз, ніс*); у жіночому, середньому роді і в множині- суфікс **-л-** і закінчення **-а-** (*була, їла*), **-о-** (*хотіло, могло*), **-и-** (*росли, могли*).

Дієслова теперішнього часу завжди недоконаного виду і змінюються за особами і числами (*чую, чуєш, чуємо, чуєте, чує, чують*)

Дієслова майбутнього часу мають три форми: просту доконаного виду (*зберу, посаджу*), просту недоконаного виду (*збиратиму, садитиму*) і складену недоконаного виду (*буду збирати, буду садити*).

Дієслова майбутнього часу змінюються за числами і особами (*купуватиму, купуватимеш, купуватимете, купуватиме, купуватимуть*).

ДІЄВІДМІНИ ДІЄСЛІВ

Зміна дієслів за особами, часами і числами називається **дієвідмінюванням**. За типом відмінювання дієслова поділяються на **дієслова 1-ої і 2-ої дієвідмін**:

1-а дієвідміна	<i>привезуть, скажуть, зможуть</i>
2-а дієвідміна	<i>заходять, говорять, сидять</i>

Практично 1-а і 2-а дієвідміни поділяються за закінченням 3-ої особи множини *теперішнього часу*, тобто до **1-ої дієвідміни** належать дієслова, які у 3-її особі множини мають закінчення **-уть, -ють** (*думають, хочуть, переживають*), до **2-ої дієвідміни** закінчення **-ать, -ять** (*сушать, варять*).

Голосні звуки **[e], [ε] та [u] (ї)** в закінченнях дієслів, за якими розрізняються дієвідміни, називають **тематичними голосними** (*шиєш, шиємо; стоїш, стоїмо*).

До **1-ої дієвідміни** належать дієслова:

- з основою на **-оро-, -оло-** (*полоти, бороти, колоти*);
- з односкладовою основою (*бити, лити, пити*);
- з суфіксами **-ува-, -ну-, -і-, -а-**, які в особових формах не випадають (*крикнути, грати, перезимувати*);
- з основою на приголосний (*берегти, могли, нести*);
- дієслова *іржати, ревіти, сопіти, гудіти, хотіти*.

Дієслова 1-ої дієвідміни відмінюються так:

	однина	множина
1-а особа	<i>везу, принесу</i>	<i>веземо, принесемо</i>
2-а особа	<i>везеш, принесеш</i>	<i>везете, принесете</i>
3-я особа	<i>везе, принесе</i>	<i>везуть, принесуть</i>

До **2-ої дієвідміни** належать дієслова:

- з суфіксом **-а-** після шиплячих та **[й]**, який випадає в особових формах (*стояти, лежачи*);
- з суфіксами **-и-, -і- (-ї-)**, які в особових формах випадають (*клеїти, сидіти*);
- дієслова *бігти, спати*.

Дієслова 2-ої дієвідміни відмінюються так:

	однина	множина
1-а особа	<i>стою, прошу</i>	<i>стоїмо, просимо</i>
2-а особа	<i>стоїш, просиш</i>	<i>стоїте, просите</i>
3-я особа	<i>стоїть, просить</i>	<i>стоять, просять</i>

Окрему групу складають дієслова *їсти, бути, дати і вісти* (в сучасній мові вживається лише з префіксами: *розповісти, відповісти* та ін.):

	однина	множина
1-а особа	<i>відповім, їм</i>	<i>відповімо, їмо</i>
2-а особа	<i>відповіси, їси</i>	<i>відповісте, їсте</i>
3-я особа	<i>відповість, їсть</i>	<i>відповідять, їдять</i>

Від дієслова *бути* вживається лише форма *є* (втім, інколи в поетичній мові зустрічаються *єсть*- для першої і третьої особи однини, а також *суть*- для третьої особи множини)

ІНФІНІТИВ

Інфінітив (початкова форма дієслова; неозначена форма)- це форма дієслова, яка означає дію, але не виражає способу, часу, особи, числа і роду (*хотіти, йти, плакати*).

Неозначена форма дієслова вживається тоді, коли треба назвати дію взагалі, безвідносно до того, хто її виконує і коли ("**Мовчати!**"- несподівано навіть для себе самої сказала Марія).

Інфінітив закінчується на **-ти** або **-ть** (Можна **вибрать** друга і по духу брата, Та не можна рідну мати **вибирати** (В.Симоненко).

Дієслова у формі інфінітива бувають *недоконаного і доконаного виду* (*йти- дійти, стучати- стукнути*).

У двоскладовому реченні неозначена форма дієслова може виступати у функції будь-якого члена речення:

- підмета (**Зробити це** буде доброю справою);
- означення (Навіть камні інколи **можуть кричати**);
- частини складеного присудка (Прибули і **стали виходити** на берег);
- обставини ("**Як би не потрапився**"- раптом подумалося Сергію);
- додатка (Пора вже **збиратися**).

У безособовому реченні неозначена форма дієслова найчастіше виступає у ролі головного члена речення (**Повірити** у це було неможливо; Нічого не можна вже **повернути**).

ДВІ ОСНОВИ ДІЄСЛОВА

Дієслівні форми створюються за допомогою закінчень або граматичних суфіксів від двох основ:

основа	приклади
основа інфінітива (минулого часу)	<i>робити, їхати, мовчати, висіти, закапувати, зеленіти, чекати</i>
основа теперішнього (майбутнього) часу	<i>роблять, їдуть, мовчать, висять, закапують, зеленіють, чекають</i>

Основа інфінітива виділяється в неозначеній формі дієслова після відкидання -**ти** (*виправда-ти, шука-ти, зукну-ти*).

Основа теперішнього часу (а в дієсловах доконаного виду- майбутнього) виділяється у формі третьої особи множини теперішнього (або майбутнього) часу після відкидання закінчення **-уть (-ють), -ать (-ять)**: *вед-уть, зука-ють, леж-ать, сто-ять*.

Від основи інфінітива створюються:

основа	<i>вести</i> <i>бажати</i>
дієприкметники минулого часу	<i>ведений</i> <i>бажаний</i>
дієприслівники доконаного виду	<i>привівши</i> <i>бажаючи</i>
форми минулого часу	<i>привів</i> <i>бажав</i>
форми умовного способу	<i>привів би</i> <i>бажав би</i>

Від основи теперішнього (майбутнього) часу створюються:

основа	<i>ведуть</i> <i>бажають</i>
дієприкметники теперішнього часу	<i>ведучий</i> <i>бажаючий</i>
дієприслівники недоконаного виду	<i>ведучи</i>

	<i>бажаючи</i>
форми теперішнього часу	<i>веду</i> <i>бажаю</i>
форми майбутнього часу від дієслів доконаного часу	<i>приведу</i> <i>побажаю</i>
форми наказового способу	<i>приведи</i> <i>побажай</i>

БЕЗОСОБОВІ ДІЄСЛОВА

Безособові дієслова- особлива форма дієслова, що означає дію без відношення до будь-якої особи (*темніє, щастить, дніє*).

Безособові дієслова означають *фізичний або психічний стан людини та явища природи*.

Особливістю безособових дієслів є те, що вони утворюють не всі форми словозміни:

- у дійсному способі мають одну форму 3-ої особи теперішнього часу (*вечоріє*) і майбутнього (*буде вечоріти, вечорітиме*);

- в умовному способі мають форму середнього роду (*вечоріло б*).

У реченні безособові дієслова виступають *присудком*, при якому не може бути підмета (*Пощастило як ніколи; Дихалося все легше і легше*). Такі речення називаються **безособовими**.

Безособового значення можуть набувати і деякі безособові дієслова 3-ої особи однини або середнього роду (*морозить, віє; загуло, повіяло*).

Особливості вживання дієслів в ОДС:

1. Використовуються тільки книжні дієслова та їх форми: *говорити (балакати), пити (пити), утікати (дремнути)*.
2. Утискати умовного способу: *підприємства виконують замовлення/ зможуть виконати/ виконання було можливе, якщо... (змогли б виконати)*.
3. Вибір конкретної форми наказового способу дієслова диктується умовами спілкування і мовним етикетом.
4. У документації часто вживають неозначену форму дієслова та безособові форми на *–но, –то: виступати (не ть), виконано, зроблено*.
5. Часто вживають дієслова у формі 3 ос., але неприпустимо використання коротких форм: *допомагає (допомага)*.
6. При вживанні дієслів майбутнього часу перевага надається складеним формам: *будемо перераховувати (перераховуватимемо)*.
7. Широко використовуються дієприкметники та дієприслівники, але уникати ненормованих форм: *навколишнє середовище (оточуюче), колишні учасники (бувші)*.

8. Прислівник

Прислівник- це незмінна частина мови, що виражає ознаку дії, стану або ознаку іншої ознаки (*надто повільний, повернути праворуч*).).

На відміну від інших самостійних частин мови прислівник не змінюється ані за числами, ані за відмінками, не має він також і ознак роду.

Прислівник не має свого, властивого тільки йому лексичного значення. Воно зумовлене лексичними значеннями тих частин мови, від яких він утворюється (*день- вдень, мій- по-моєму, осінь- восени*).

Прислівники мають властиві тільки їм словотворчі суфікси **-о, -е** (*тепло, добре, важче*), **-и, -ому, -єму** (*по-братськи, по-моєму*).

СИНТАКСИЧНІ ОЗНАКИ ПРИСЛІВНИКА

Головною функцією прислівника в реченні є функція другорядного члена речення-обставини (*Так **жадібно** раптом захотілося йому жити, що він навіть від однієї цієї думки задихнувся*). Інколи прислівник виступає у ролі присудка (*Сонце **низенько**, то й вечір **близенько***).

У реченні прислівник пов'язується з дієсловом, а також з прикметником і, рідше, з іменником.

Прислівник, який пов'язується з дієсловом, виступає як обставина способу дії, місця, часу, міри, мети чи ступеня (*Небо **помітно** (наскільки?) посвітлішало; **Навкруги** (де?) бриніла весна*).

Прислівник, що пов'язується з прикметником або іншим прислівником, служить для вираження ознаки якості- міри або ступеня її вияву і виступає в реченні обставиною міри (*Ось **зовсім** (наскільки?) з-за гори з'явився корабель*).

РОЗРЯДИ ПРИСЛІВНИКІВ ЗА ЗНАЧЕННЯМ

Прислівники поділяються на :

1.	означальні і обставинні
2.	первинні та вторинні

ОЗНАЧАЛЬНІ ТА ОБСТАВИННІ ПРИСЛІВНИКИ

За значенням і роллю в реченні прислівники поділяються на *означальні і обставинні*.

означальні прислівники	
якісно-означальні	<i>добре, наполегливо, погано, пішки, бігом, верхи</i>
кількісно-означальні	<i>мало, надвоє, тричі, занадто, трохи, дуже</i>

способу дії	<i>навпочіпки, по-юнацькому, по-нашому</i>
обставинні прислівники	
часу	<i>торік, вчора, завтра, доти, завжди, досі, зранку, тоді, довіку</i>
місця	<i>вгорі, згори, вперед, звідусіль, там, де, тут, поруч, звідти, туди</i>
мети	<i>наперекір, навмисне, напоказ</i>
причини	<i>зопалу, спересердя, спросоння, згарячу, ненароком</i>

ОЗНАЧАЛЬНІ ПРИСЛІВНИКИ

Означальні прислівники поділяються на *якісно-позначальні*, *кількісно-позначальні* і *прислівники способу дії*:

прислівники	приклади
якісно-означальні	<i>високо, наполегливо, лагідно</i>
кількісно-означальні	<i>надвоє, мало, тричі, занадто</i>
способу дії	<i>вдало, напам'ять, гарно</i>

ЯКІСНО-ОЗНАЧАЛЬНІ ПРИСЛІВНИКИ

Якісно-означальними прислівниками - це прислівники на **-о, -е**, що виражають якісну ознаку дії, відповідають на питання **як?** і переважно утворюються від якісних прикметників (*дешевий* □ *дешево*, *лагідний* □ *лагідно*).

Якісно-означальні прислівники можуть мати **вищий** і **найвищий** ступені порівняння (*веселіше, найкраще, значно вище*):

	приклади
прислівник	<i>сміливо</i>
вищий ступінь	<i>сміливіше, більш сміливо</i>
найвищий ступінь	<i>найсміливіше, найбільш сміливо</i>

Вищий ступень порівняння прислівників має просту і складену форми:

- *проста форма* утворюється за допомогою суфіксів **-ше** та **-іше** (*складно* □ *складніше*, *тепло* □ *тепліше*);
- *складена-* додаванням до прислівника звичайного ступеня слів *більш*, *менш* (*більш важливо*, *менш рішуче*).

Для підсилення або уточнення значення прислівників вживаються також слова *багато*, *куди*, *ще*, *трохи*, *значно* (*ще точніше*, *трохи гучніше*).

Найвищий ступінь порівняння прислівників також має просту і складену форми:

- *проста форма* твориться за допомогою префікса **най-** (*довше*- *найдовше*, *глибше*- *найглибше*);
- *складена-* додаванням слів *найбільш*, *найменш* (*найбільш важливо*, *найменш цікаво*).

ІНШІ ОЗНАЧАЛЬНІ ПРИСЛІВНИКИ

Кількісно- означальні прислівники характеризують дію, стан чи ознаку з боку кількості міри вияву. Вони відповідають на питання *скільки?* *наскільки?* *як багато?* *якою мірою?* (*надвоє*, *трохи*, *занадто*).

Прислівники способу дії вказують на те, яким способом відбувається дія чи виявляється ознака. Прислівники цієї групи відповідають на питання *як?* *яким способом?* *яким чином?* (*читати напам'ять*, *говорити по-українському*).

ОБСТАВИННІ ПРИСЛІВНИКИ

Обставинні прислівники виражають різні обставини дії і поділяються на прислівники *часу*, *місця*, *мети* і *причини*:

прислівники	приклади
часу	<i>віддавна</i> , <i>понині</i> , <i>зранку</i>
місця	<i>праворуч</i> , <i>вниз</i> , <i>здалека</i>
мети	<i>навмисне</i> , <i>наперекір</i> , <i>напоказ</i>
причини	<i>згарячу</i> , <i>зозла</i> , <i>спересердя</i>

Прислівники часу вказують на час, коли відбувається дія і відповідають на питання *коли?* *відколи?* *з якого часу?* *доки?* *по який час?*

Прислівники місця означають місце або напрямок дії і відповідають на питання *де?* *куди?* *звідки?* *доки?* *по який час?*

Прислівники мети означають мету дії і відповідають на питання *для чого?* *з якою метою?* *навіщо?*

Прислівники причини вказують на причину дії і відповідають на питання *чому?* *з якої причини?* *через що?*

ПЕРВИННІ ТА ВТОРИННІ ПРИСЛІВНИКИ

За походженням прислівники поділяються на *первинні* та *вторинні*:

прислівники	приклади
первинні	
вторинні	

До **первинних** прислівників належить незначна частина прислівників, які утворилися так давно, що зараз навіть важко установити первісну форму.

Це:

- прислівники місця (*там, тут, скрізь, куди, де, звідки, звідти, скрізь, всюди*);
- часу (*коли, доки, доти, тоді, поки, іноді, інколи, завжди, тепер, потім*);
- причини (*тому, чому*);
- способу дії (*якось, однак, ледве, так, як, усяк, однак*).

До **вторинних** прислівників належить більшість прислівників української мови. Це слова, походження яких легко встановлюється співвідношенням прислівника з основами інших частин мови (*по-людськи, хвилююче, верхи, кругом, по-своєму*), або з основою іншого прислівника (як первинного, так і вторинного: *дотепер, ледве-ледве, післязавтра, кудись*).

Лексичне значення цих прислівників співвідноситься з лексичним значенням усіх повнозначних частин мови, від яких вони утворені.

9. Прийменник

II. Службові (виконують допоміжну функцію) частини мови

Прийменником називається службова частина мови, яка служить для вираження відношень між предметами, а також відношення дії чи стану до предмета.

Сфера вживання прийменників у професійній мові необмежена, але варто врахувати декілька застережень. Виражаючи смислові відношення між словами не самостійно, а спільно з відмінковими закінченнями іменника чи займенника, вони утворюють прийменниково-відмінкову конструкцію. Часто прийменниково-відмінкові форми синонімічні безприйменниково-відмінковим. Порівняйте:

а) (значення причини) *занепокоєні з приводу дій – занепокоєні діями*;

б) (просторове значення) *прямувати по степах – прямувати степами*.

Існує розгалужена система синтаксичних синонімів зі значенням різних відношень:

- просторових: **при** заводі, **від** заводу, **на** заводі, **біля** заводу, **перед** заводом, **до** заводу;

- часових: **від**

часу проголошення, **близько** години, **до** реформ, **проти** ночі, **о** восьмій годині;

- причинових: **у(в)** силу обставин, **через** хворобу, **за** умов, **у зв'язку з** відпусткою;

- мети: **зادля** успіху, **на** випадок, **для** звіту, **заради** спільної мети;

- допустовості: **(у)всупереч** правил, **наперекір** заборонам, **замість** мене, **окрім** роботи, **незважаючи на** попередження, **відповідно до** умов, **при** нагоді та інші.

Національна специфіка мови виразно позначається безпосередньо на її прийменниковому керуванні.

Значна кількість помилок трапляється при побудові словосполучень із прийменниками в перекладах з російської мови ділових паперів.

Наприклад, прийменник **по** в українській мові здатний брати участь у вираженні певної кількості значень, різноманітних відтінків та найперше позначає розподільне (дистрибутивне) відношення. Для його позначення використовують лише дві конструкції: тричленна структура **по** + **З**. відмінок числівника + **Р**. відмінок іменника та **по** + **М**. відмінок іменника. Ці моделі, утворюючи один взірць зі спільним значенням, слугують визначенням міри при процесі розподілу чогось на певну кількість чи між декількома особами, предметами, наприклад *розпаювати по три гектари, вибирувати по кілька примірників*.

Нормативними є також поєднання прийменника **по**:

1. у складних прислівниках з іншими частинами мови:
 - з іменниками (*по можливості, по суті, по батькові* та под.);
 - із прикметниками (*по-господарськи, по-домашньому* та под.);
 - із займенниками (*по-нашому, по-своєму* та под.);
 - із числівниками (*по троє, один по одному, по-друге* та под.);
2. з іменниками в М. відмінку:
 - зі значенням мети (*послали по інструктора, пішли по воду*);
 - зі значенням місця чи напрямку, де відбувається дія (*пляма розповзлася по стелі, трансляція по телебаченню*);
 - зі значенням певних стосунків, взаємин (*товариш по парті, дядько по батькові*);
 - зі значенням місця поширення дії (*розпорядження по фабриці, чеканник по міді*);
 - зі значенням розподільності (*усі делегати отримали по подарунку, жінкам подарували по букету пролісків*);
3. із займенниками (*по їхньому будинку, по цьому місцю* та под.).

В інших випадках треба використовувати прийменники **на, за, з, із, до, для, від, під, у(в), як, через, щодо** та ін. або взагалі безприйменникові конструкції залежно від контексту.

По предложению делегата на пропозицию делегата

По Вашему желанию на Ваше бажання

По требованию на вимогу

По нашим подсчетам за нашими підрахунками

Поехал по назначению поїхав за призначенням

По согласию сторон за згодою сторін

По приказу директора за наказом директора

По договоренности за домовленістю

По необходимости через необхідність

По совместительству за сумісництвом

Комиссия по вопросам комісія з питань

По программированию із програмування

(специалист) (фахівець)

производство по підприємству для

изготовлению виготовлення

по мере возможности у міру можливості

по техническим причинам через технічні причини

расходы по витрати щодо

предложения по улучшению пропозиції щодо поліпшення

по безналичному расчету безготівковим рахунком

план по обслуживанию план обслуговування

по возможности скорее якомога швидше

Російські словосполучення з прийменником **в** українською мовою за допомогою прийменників **на, до, з, за, про, при, як, о** та ін. або ж безприйменниковими конструкціями.

В адрес на адресу

В виду (иметь) на увазі (мати)

В должность (вступать) на посаду (ставати)

В нашу пользу на нашу користь

В рассрочку на виплат
В силу изложенного зважаючи на викладене
В качестве як
В зависимости залежно від
В частности зокрема
В значительной мере значною мірою
У микрофона перед мікрофоном

Порушення синтаксичної норми також виникає через невмотивоване вживання прийменника **при**.

Цей прийменник уживається часто паралельно з іншими прийменниками **біля, коло, край, поруч**. Наприклад, для позначення близькості до конкретного місця: *при виході – коло виходу – біля виходу, край дороги, поруч мене*.

А на позначення епохи, періоду, часу, протягом якого відбувається дія, – прийменниками **за, під час**: *за царювання Романових – під час царювання Романових*.

Лише з прийменником **при** можливі конструкції:

а) на передавання значення приналежності, певних стосунків до кого-, чого-небудь: *Служу при штабі дивізії*;

б) на зазначення чого-небудь у будь-кого, будь-чого або присутність когось будь-де: *Був при повній свідомості; Сьогодні я при зброї*;

+в) на вказування певних обставин або супутніх умов, за яких щось відбувається: *Роздивитися при світлі сірника; При виявленні кричущих порушень*.

10. Частка

Частка- це службова частина мови, яка вживається для надання окремим словам чи реченням додаткових емоційно-експресивних та смислових відтінків або для творення морфологічних форм та нових слів (*ніхто не жив би на землі, якби не було тут атмосфери*).

На відміну від прийменників та сполучників, які виконують роль єднального елемента у словосполученнях чи реченнях, частки мають лише виключно смислову функцію.

СИНТАКСИЧНА РОЛЬ ЧАСТКИ

Самостійно членом речення частка не буває. Формотворчі частки можуть брати участь у створенні форм дієслова.

РОЗРЯДИ ЧАСТОК ЗА ЗНАЧЕННЯМ

Серед часток виділяються такі групи слів:

1	• модальні, або фразові
2.3.	(вказівні, означальні, власне модальні, видільні, стверджувальні, заперечні, питальні, емоційно- експресивні); • словотворчі; • формотворчі;

ФРАЗОВІ, СЛОВОТВОРЧІ І ФОРМОТВОРЧІ ЧАСТКИ

За значенням і вживанням частки поділяються на **фразові, словотворчі і формотворчі**:

частки	приклади
фразові	<i>так, ось, не, ні, наврод чи, аякже, авжеж</i>
словотворчі	<i>би, б, хтозна-, завгодно, аби, дехто, -же</i>
формотворчі	<i>хай, най-, б, би, нехай</i>

ФРАЗОВІ ЧАСТКИ

Фразові (модальні) частки можуть виконувати одну з двох функцій: увиразнювати один з компонентів речення або виражати ставлення розповідача до змісту висловлювання (*А ну, давай показуй!*).

Фразові частки поділяються на **три типи часток**:

- частки, що надають смислових відтінків:
- вказівні (*це, ось, оце, он, ген, осьде, то, ото*);
- означальні (*прямо, майже, саме, якраз, справді, точно, просто*);
- видільні (*лише, навіть, хоч би, тільки, хоча б, аж, уже, -таки, і, й, та* (у ролі часток), *бо, же*);
- частки, що вносять модальні і модально-вольові відтінки у значення:
- власне модальні (виражають непевненість, сумнів, припущення: *ледве чи, мовляв, наврод чи, ой, ну, чи не*);
- стверджувальні (*еге, так, авжеж, аякже, атож*);
- заперечні (*ні, ані, не*);
- питальні (*чи, хіба, що за, невже*);
- спонукальні (*нехай, хай, ну, давай, бодай*);
- емоційно-експресивні частки (увиразнюють емоційну оцінку висловлювання: *який, як, що то за, що за*).

СЛОВОТВОРЧІ ЧАСТКИ

Словотворчі частки, поєднуючись з іншими словами, служать для творення нових слів.

У такій ролі виступають частки *ні-, де-, дехто, аби-, будь-, -будь, -небудь, казна-, хтозна-, завгодно, -би, -б, -же, -ж, не-, ні-, де-, аби-, абихто* (*дехто тут проти?*)..

ФОРМОТВОРЧІ ЧАСТКИ

Формотворчі частки служать для творення:

- зворотної форми дієслова (*-сь, -ся: повертався я запізно*);
- наказового способу (*хай, нехай: нехай пройду я крізь вогонь*);
- умовного способу *б, би: хіба став би я за це братися*);
- найвищого ступеня порівняння прикметників і прислівників (*най-: найкрасивіша земля*);
- зворотної форми дієслова (*-сь, -ся: повертався я запізно*);

МОРФОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ ЧАСТКИ

Частка- незмінне слово. Формотворчі частки беруть участь у творенні форм дієслова.

11. Сполучник

Сполучник- це службова частина мови, яка вживається для поєднання членів речення, частин складного речення і окремих речень у тексті (*І у місті, і у селі- всюди він був один; Коли летиш у небі, то все, що знаходиться на землі, здається дуже маленьким*).

СИНТАКСИЧНА РОЛЬ СПОЛУЧНИКА

Членом речення не буває.

РОЗРЯДИ СПОЛУЧНИКА ЗА ЗНАЧЕННЯМ

Сполучники поділяються на:

1.	прості - складні - складені
2.	непохідні- похідні
3.	сурядні - підрядні

ПРОСТІ, СКЛАДНІ І СКЛАДЕНІ СПОЛУЧНИКИ

За будовою сполучники поділяються на **прості, складні і складені**:

сполучники	приклади
прості	<i>і (й), а, але, та, бо, як, що.</i>
складні	<i>ніби, якже, неначе, , якби, якщо, проте</i>
складені	<i>через те що, тому що, для того щоб</i>

Прості сполучники- *і (й), а, але, та, бо, як, що.*

Складні сполучники здатні розкладатися на частини (*ні-бито, що-б, мов-бито, не-наче*).

Складені сполучники створюються з двох або кількох слів (*так що, незважаючи на те що*).

НЕПОХІДНІ І ПОХІДНІ СПОЛУЧНИКИ

За походженням сполучники поділяються на **непохідні і похідні**:

сполучники	приклади
непохідні	<i>але, а, та, бо, і</i>

похідні	<i>що, як, де, якщо, тому що, зате</i>
---------	--

Непохідні сполучники не співвідносяться з іншими частинами мови.

Похідні сполучники походять від інших частин мови і тому співвідносні з ними

ПОДІЛ СПОЛУЧНИКІВ ЗА ВЖИВАННЯМ

За своїм вживанням сполучники можуть бути *неповторюваними, повторюваними і парними*:

сполучники	приклади
неповторювані	<i>а, але, проте, зате, однак</i>
повторювані	<i>і-і, ні- ні, не то- не то, то- то, чи- чи, чи то- чи то (напр., чи то лев, чи то птиця)</i>
парні	<i>не тільки...а й (але й); як...так і; хоч...але; не стільки...скільки; коли (якщо)...то, (напр., не тільки гроші, а й слава та успіх):</i>

СУРЯДНІ І ПІДРЯДНІ СПОЛУЧНИКИ

За значенням і синтаксичними функціями у реченні сполучники поділяються на **сурядні і підрядні**:

сурядні сполучники	
єднальні	<i>не тільки...а й, і (й), ні...ні, теж, також, як...так,</i>
протиставні	<i>а, але, зате, проте, однак, все ж</i>
розділові	<i>або...або, то...то, чи то...чи то, поки не, з того часу як, або, чи</i>
підрядні сполучники	
часові	<i>як, доки, щойно, поки, перш ніж, коли, з того часу як, поки, поки не</i>
умовні	<i>якби, якщо, як, коли б</i>
мети	<i>щоб, для того щоб, аби</i>

допустові	<i>незважаючи на те що, дарма що, хоч, , хай</i>
наслідкові	<i>так що, так що аж, так що й</i>
порівняльні	<i>мов, як, немов, наче, неначе, немовби, начебто</i>
причинові	<i>бо, тому що, через те що, оскільки, завдяки тому що</i>

СУРЯДНІ СПОЛУЧНИКИ

Сурядні сполучники поєднують між собою однорідні члени речення або частини складносурядного речення як рівноправні, незалежно одно від одного (*і дуби. і пальми, і молоді берези*). За характером відношень між членами речень і частинами складного речення вони поділяються на *єднальні, протиставні і розділові*:

сполучники	приклади
єднальні	<i>і (й); та в значенні і; теж; також; як...так; не тільки...а й; і...і; ні...ні (і небо, і зорі, і море; ти та я- ось вся моя сім'я);</i>
протиставні	<i>а; але; та в значенні але; зате; проте; однак; все ж (лечу, лечу, а вітер віє; сполучник а може бути не тільки протиставним, а й заставним: він сидів на лавці, а за ним сиділа вона);</i>
розділові	<i>або, чи, або...або, чи...чи, хоч...хоч, не то...не то, чи то...чи то</i> <i>("або я, або кішка"- сказала мати).</i>

ПІДРЯДНІ СПОЛУЧНИКИ

Підрядні сполучники у складнопідрядних реченнях приєднують підрядну частину до головної. За значенням вони поділяються:

сполучники	приклади
часові	<i>коли, доки, поки, тільки, ледве, як тільки (добре, коли тебе хвалять)</i>
умовні	<i>якщо, якби (аби), коли, тільки</i> <i>(якби ж я то міг так добре співати!)</i>
мети	<i>щоб, для того щоб, з тим щоб</i>

	(Марго вийшла, щоб попрощатися із садом)
допустові	незважаючи на те що, хоч, дарма що, хай (дарма що був останнім)
наслідкові	так що, так що й (малював так, що йому навіть заздрили)
порівняльні	як, ніби, наче, неначе, нібито, начебто (наче пташка, взлетів на підвіконня);
причинові	тому що, бо, через те що (повірив, бо почув серцем).

МОРФОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ СПОЛУЧНИКА

Незмінюване слово.

12. Вигук

Вигук- це службова частина мови, яка служить для безпосереднього вираження емоцій, почуттів і волі людини (*о! гей! ой!*).

Це незмінювані слова, які не виступають членами речення. Але на місці самостійного слова вигук набирає конкретного значення і виконує синтаксичну роль того слова, яке змінює (напр., у реченні *А собака отой гав та гав!*.. вигук **гав** (*та*) **гав** виступає як присудок).

Інколи вигуки можуть навіть замінити собою цілі речення ("**Охо-хо...**"- *позітхнув батько*).

СИНТАКСИЧНА РОЛЬ ВИГУКА

У реченні вигуки синтаксично не пов'язуються з іншими словами ті не є членами речення. Вони або становлять окреме нерозкладне речення, або є вставним компонентом, який у мовленні має особливу інтонацію, а на письмі обов'язково виділяється розділовими знаками (**Вибачте**, *котра година?*; **Ой**, *що тут відбувається?*).

Якщо вигук набуває у реченні значення іменника, він може виступити у ролі підмета чи додатка (підмет: *Саме ось це **ой**, що він промовляв раз за разом, і привело мене сюди;* присудок: *А він мені все **ой** та **ой***).

Звуконаслідувальні слова в реченні найчастіше вживаються як пряма мова ("**Кан-кан**"- *почулося за вікном*).

РОЗРЯДИ ВИГУКІВ ЗА ЗНАЧЕННЯМ

Вигуки розділяються на такі групи:

1.	• емоційні, • спонукальні, • вигуки етикету і • звуконаслідувальні
2.	первинні і похідні

ЕМОЦІЙНІ, СПОНУКАЛЬНІ, ЕТИКЕТУ І ЗВУКОНАСЛІДУВАЛЬНІ ВИГУКИ

За значенням вигуки поділяються на **чотири розряди**:

вигуки	приклади
емоційні	<i>о! на! ой! ех! овва! от тобі і на!</i>
спонукальні	<i>агов! гей! геть! киць- киць! тпру!</i>
етикету	<i>прощай, спасибі, перепрошую</i>
звуконаслідувальні	<i>гав-гав! кукаріку! хрясь! цок-цок!</i>

Емоційні вигуки виражають почуття, переживання, настрій або здивування розповідача (*О, подивись, як тут цікаво!*).

Спонукальні (вигуки волевиявлення) виражають наказ, спонукання до дії (*Киць- киць, моя кішечка; Гей, всі до мене!*).

Вигуки етикету (що є словами ввічливості) виражають привітання, прохання, подяку, побажання, сподівання або прощання. Сюди можуть також входити і цілі сполуки слів (*добридень, будьте ласкаві! дякую! ласкаво просимо! добраніч! будь ласка! на все добре!*).

Звуконаслідувальні вигуки є вираженням акустичних уявлень людини про звуки, які зустрічаються у житті (*Ха-ха-ха!- зареготав Миколка*).

ПЕРВИННІ І ПОХІДНІ ВИГУКИ

За походженням вигуки поділяються на **первинні і похідні**, структура яких збігається з формами повнозначних слів (*рятуйте! жах! бувай!*):

вигуки	приклади
первинні	<i>ох! а! е! ой! ох! га! пхе! гей! ану!</i>
похідні	<i>гвалт! леле! боже! лихо! отакої!</i>

До похідних належать також вигуківі фразеологізми (*от тобі і маєш! матінко моя рідна!
боронь боже!*)

МОРФОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ ВИГУКІВ

Вигук- незмінюване слово.